

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה

מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון י"א

פרשת יגש | תשפ"ה

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

סלוצק. עיר לא גדולה בבלארוס, בה פיכה בעוז מעיין חי של תורה וקדושה ושמה יצא לה בשל היותה חלקת אלקים ומגדלור רוחני וכזו ממש וכזו שמקרה יצאו גדולי ישראל ומאורי הדורות האחרונים.

אולם לצד הפריחה הרוחנית שלה זכתה העיר, עם עלות הקומוניסטים לשלטון הפכו החיים בסלוצק מאתגרים וקשים מנשוא.

ביד ברזל ובחמה שפוכה דיכאו הללו כל ניסיון לערער את היסודות והרעיונות הסוציאליסטיים הרעועים גם כך, וכל פעולה שיכולה היתה להתפרש כנוגדת את עקרונות המפלגה נידונה כמרד של ממש.

פשיטות פתאומיות באישון ליל על בתיהם של אברכים יקרים שפעלו להפצת תורה; הגליית פעילים שהפשירו את הכפור הרוחני בלהבת הרוח שבערה בהם; מאסרים ממושכים וחקירות צולבות תוך שימוש במיטב האמצעים האכזריים ביותר, כל זה הפך לשגרה, למשהו מוכר ורגיל ולהווי יומיומי.

אולם כששלחו הרשעים הארורים את הטלפיים בכלי הקודש, כשפשטו על ביתו של הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל רב העיר והגלוהו לסיביר הקפואה, או אז כשל כח הסבל.

דבר מאסרו של ר' יחזקאל בא לאזוני הכהן הגדול מאחיו, רבם וליבם של ישראל החפץ חיים זצ"ל, וליבו לא עמד בכך. הוא ניגש לבית המדרש, עלה על הבימה והחל נואם בסערת רוחו כנגד מלכות הרשעה שהעזה לשלוח ידה בקדושי ישראל, ועתה הגדילו לעשות בהגליית רבה של סלוצק לארץ גזירה.

לצידו נכה באותה עת תלמידו הגאון ר' הלל גינזבורג זצ"ל, ובראותו עד כמה נוגע הדבר ללב רבו, נענה מיד בנימה מעשית ואמר: 'הבה נאמר אפוא כעת כמה פרקי תהלים'.

'אמר כמה פרקי תהלים?!' הזעזוע נשמע היטב בקולו של החפץ חיים, 'וכי מה אנתנו, חברת תהלים?' כשכוונתו לאותה חבורה קדושה שנהגה לומר בתורות פרקי תהלים על יד גופות הנפטרים טרם הלוייתם.

'לא ולא!' הטון היה כאוב, נחרץ ומיוסר בו זמנית, 'כעת יש לזעוק תהלים! לצעוק מקירות הלב ולעורר רחמי שמים, עד שיאמר לצרותינו די ויושיענו הקב"ה מצרתנו!'

הזעקה שיצאה מלבו שותת הדם של החפץ חיים עשתה רושם וסחפה אחריה את כל בני בית המדרש, אשר התייצבו תיכף למעמד נורא של זעקות ותחינות, פרקי תהלים נאמרו בלהט בזה אחר זה והדמעות זלגו ללא הפוגה.

לא חלף כי אם זמן מועט לאחר אותו מאורע מרטיט, הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל ישב ועסק בעומקה של סוגיא בחברותא עם רבו החפץ חיים, והנה לפתע נשפכה נהרה על פני החפץ חיים והוא קרא שוב ושוב מתוך קורת רוח ובנימה של נצחון: 'לא עלה בידם של הבולשביקים לבצע את זממם! זה עתה נאלצו

המשך בעמוד הבא

ואמרו רבותינו ז"ל (מדרש אגדה) שהיה קורא קריאת שמע. והקשו למה יוסף לא קרא קריאת שמע, כיון ששעת קריאת שמע היה.

אמנם יש לדעת ענין קריאת שמע שהיה קורא, ובוה יתורץ מה שלא היה קורא יוסף בנו מלך, בא בלבו שכאשר בא יעקב וראה את יוסף בנו מלך, בא בלבו אהבתו ויראתו של הקדוש ברוך הוא, איך מידותיו הם טובות ושלמות, ומשלם שכר טוב ליראיו. וזהו מדת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקדוש ברוך הוא על הטובות והאמת שעשה עמהם. וזהו קריאת שמע שבו נזכר ייחוד מלכות שמים ואהבתו. וראוי היה לקרות קריאת שמע כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו, ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב את הקדוש ברוך הוא אשר עושה לו זה, וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו, וזהו נכון למבין (גור אריה).

בפירוש המילים, מה שיכול להוביל ח"ו לסילוף האמונה.

בתוך התפילה נאמר: 'ולא על ברך אלהיך סמיכנא'. בתרגום נכון מתפרש המשפט: 'ולא על אף גורם מלבד אלקים אנו סומכים', כשכוונת המילה 'בר' א-לקיך' הינה: 'מלבד אלקים'. אולם לעומת זאת, תרגום שגוי של השפה הארמית יכול להביא לסילוף הכוונה ועיוות האמונה, כביכול נאמר כאן: 'ולא על בן אלקים אנו סומכים'.

מסיבה זו היו שנמנעו מלומר נוסח זה, ביניהם הגאון ר' יחזקאל לנדא בעל 'נודע ביהודה' זצ"ל, בנוסח קהילות גרמניה ועוד.

ואני תפילתי

בעת פתיחת הארון במנחה של שבת קודש, מלבד שאר הפסוקים והתפילות הנאמרות בפתיחת הארון בכל עת, נהגו להוסיף ולומר את הפסוק (תהלים סט, יד): 'ואני תפילתי לך ה' ית רצון אלקים בקרב חסדך ענני באמת ישעך'.

בענין זה מנהגים חלוקים, כל עדה ומנהגה הקדום אשר יסודו בהררי קודש. במרבית קהילות ישראל נהגו להקדים פסוק זה לאמירת פרשת 'ויקהי בנסעך הארץ' (דברים י, לה), ואילו בנוסח הספרדים לא נהגו לומר 'ויקהי בנסעך' אלא להתחיל תיכף לאחר פסוק זה באמירת 'פי מציון מצא תורה ודבר ה' מירושלם' (ישעיהו ב, א).

בנוסח גאורגיה מקובל להקדים ולומר (עמוס ד, יב): 'הפון לקראת אלקיך ישראל', ורק לאחר מכן לומר פסוק זה, ואילו בנוסח רומניא ואיטליה מוסיפים פסוקים נוספים לאחר אמירת פסוק זה, בטרם אמירת 'ויקהי בנסעך הארץ'.

אחד הטעמים לאמירת פסוק זה הובא בתשובות הרשב"א, וזו לשונו (ה"ה א): 'לפי דעת בעלי חכמת הכוכבים, לפי שכבר נודע, דמזלו של שבת הוא שבתאי, והוא המסבב ברצון הבורא ענינים קשים, כידוע לבעלי חכמה זאת. ואמר החכם רבי אברהם בן עזרא (ע"ה"ת שמות כ, ה): על כן נצטוו ישראל לנוח בו מכל מלאכה, כדי שיתעסקו למלאכת שמים ובעבודתו, ובוה ינצלו מפגעיו... ועל כן תקנו לומר 'ואני תפילתי' וגו', שנתפלל ונתחנן לפניו: יהי רצון מלפניו, שתהא תפילתנו בו בעת רצון, ושתקובל תפילתנו ועבודתנו לפניו'.

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

'ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם' וגו' (מו. ה).

ואמר 'ויקם יעקב מבאר שבע', לרמוז שעמד שם כורע על ברכיו, מודה על העבר ומתפלל על העתיד וקם מכרוע על ברכיו. ולפי ששהה שם זמן רב להתפלל ולהתחנן על בניו, כמעט שבזכותו ובחלשת גופו אינו יכול לעמוד על רגליו (צירו המור).

'ויאסר יוסף מרפכתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צוואריו ויבך על צוואריו עוד' (מו. ט).

צהר לתיבה

הארת מושגים ומתחים בתפילה

בריך שמיא

בוהר הקדוש (פרשת ויקהל, ח"ב ר, א) מובא כי עת פתיחת ארון הקודש הינה עת רצון מיוחדת במינה, שערי שמים נפתחים ומתעוררת האהבה למעלה, לפיכך זמן נשגב הוא זה בו יש להתעורר בכל לב ויש בכוחו לבקוע רקיעים.

כך גם מובא בזה"ק כי בשעה זו יש לומר נוסח מיוחד, המכונה 'ברך שמיא' בשל התיבות הפותחות אותו, ואשר עוסקות בברכה לשמו יתברך, לכתרו ולמקומו העליונים והנשגבים למעלה מכל תפיסה. המשך התפילה מוקדש לבקשות שונות על ישועת ישראל, קבלת תפילות ישראל והיכללות בתוך צדיקי האומה, לצד הצהרה בוטחת על אמונה ביסודות דת ישראל - מלכותו ושלטונו יתברך באופן מוחלט בעולמו והעובדה שהוא זן ומפונס כל בריה.

לאחר מכן באה הודאה בכך שאנו עבדי המקום ב"ה המשתחווים לפניו ולפני תורתו הקדושה בכל עת, איננו סומכים על אף גורם מלבדו יתברך ולפניו אנו אומרים שירות ותשבחות.

בחתמתה אנו מבקשים כי יפתח את לבנו להבין את תורתו הקדושה, יעניק לנו בנים זכרים שיקיימו רצונו וימלא את משאלות לב המתפלל וליבותיהם של כל ישראל.

במרבית קהילות אשכנז נהוג לומר נוסח זה מדי שני וחמישי, שבתות ומועדי ישראל בעת פתיחת ארון הקודש, כמובא בזה"ק (וכך אכן מובא במשני"ב סי' קלד), יש שאומרים נוסח זה אך ורק בימים בהם מתפללים תפילה מוסף, ואילו במקצת קהילות נאמרת תפילה זו אף ורק בשבתות, בימים טובים וביום הכיפורים.

עם זאת, הגם שתפילה זו נתקבלה במרבית תפוצות ישראל ונאמרת בסלודין ובחיל, היו שעוררו על אמירתה. לא משום פקפוק בקדושתה או ערעור על תוכנה חלילה, כי אם בשל אי-הבנה העלולה לנבוע

ספיר ויהלום

אוצרות רעיונות במעלת התפילה

וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְעָרָיו וַיִּבְכּוּ עַל צַוְעָרָיו עוֹד” (מו, כט), ופירשׁ: “ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע”.

יעקב אבינו לא נפל על צוואר יוסף בנו, למרות חביבותו הרבה בעיניו, השנים הרבות בהן לא פגשו והצער הנורא שהיה מנת חלקו בשנים אלה, מסיבה פשוטה. הוא לא יכול היה להפסיק, היות ובאותה העת קרא קריאת שמע.

בגודל האיסור להפסיק בשיחת חולין בתפילה, ולו אף בחלקי התפילה בהם אין האדם מתפלל בעצמו כי אם מאזין לשליח הציבור, ידועה ביותר לשונו החרפה של המחבר (א”ח קכד, ז): **”לא יהיה שיחת חולין בשעה ששליח ציבור חוזר התפילה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא”.**

אולם מידה טובה מרובה, ולצד החטא הנורא והאיום שבהפסקת התפילה לצורך שיחת חולין - ידוע ומפורסם בשער בת רבים עד כמה גדולה ועוצמתית סגולתה של השמירה על הפה בשעת התפילה, וכבר המליצו כי השותק בשעת התפילה זוכה לאריכות ימים, ונוטריקון ישיבה: **”שתיקה יפה בשעת התפילה”.**

לפני הרה”ק ר’ יעקב יוסף מסקווירא זי”ע הופיע יהודי אבוב ומיוסר, ובמר לבו תינה את צרתו לפניו כי זה שנים רבות מנישואיו ועודנו לא זכה לפני בטן. הרופאים אמרו זה מכבר נושא, וכל השתדלות בדרך הטבע עלתה בתוהו, והוא למה לו חיים.

’ולמה באת אליי?’ תהה הרבי. הלא לא הבין את פשר השאלה. ’הלא חסיד נאמן אני, ברבי אני דבוק בכל לב ומאמין אני בכל לבי בכוחו הגדול לפעול עבורי’. ואם הייתי מציע לך לשטוח את כאבך ותחניתך לפני צדיק אחר’ המשיך הרבי ושטח הצעה מעניינת, ’כזה שהנני מעיד עליו שבכוחו הגדול לזכותך לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות שיראו אותך נחת לרוב?’

’מי הוא אותו צדיק?!’ הלה נשמע היטב בקולו של החסיד. ’רבנו הגדול בעל ’תוספות יום טוב’ ציין הרבי בפשטות.

’הוא אשר תיקן וייסד ’מי שברך’ מיוחד לשומרים על פיהם ולשונו מלשוחח בדברי חולין בשעת התפילה, וכלל בברכותיו את ההבטחה הבאה: **”ראה זרע כשר חיים וקיימים”.** היש לך גדול ממנו להבטיח את ישועתך?!

’לא נותר לך כי אם דבר אחד’ סיים הרבי, **’הוא - לקבל על עצמך להישמר ולהיזהר בענין זה מכל וכל, וקרובה ישועתך לבוא!’**

החסיד הנאמן שמע וקיבל, וכעצת רבו - קיבל על עצמו בקבלה איתנה לנצור פיו בשעת התפילה. למותר לציין כי אכן, כדברי הצדיק כן היה ואותו חסיד ראה דורות נאמנים, זרע ברכ ה’.

מאוצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט”א

הקומוניסטים בעל כרחם לשחרר את רבה של סלוצק. ר’ אלחנן, אשר ידע כי עיניו הטהורות של רב צופות למרחוק, חקק בליבו את הרגע. כעבור זמן-מה התברר כי אכן, בדיוק באותה שעה שוחרר ר’ יחזקאל אברמסקי ממאסרו בסיביר ויצא לחופשי.

בפרשתנו מספרת התורה הקדושה אודות פגישתו של יוסף הצדיק עם אחיו, על הרגעים המרגשים בהם התבררה להם זהותו לאחר שנות גלותו הארוכות ובתום מסע מייסר וצפייה מתמשכת.

והנה אנו מוצאים בפסוקים את התיאור הבא (מה, א - ב): **”וְלֹא יָכַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנִּצְצִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעַל יָדָיו וְלֹא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְדַעַע יוֹסֵף אֶל אָחָיו: וַיִּתֵּן אֶת קִלְוֹ בְּכַיִּי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פְּרֹעֹה”.**

היה מצופה מיוסף, כמשנה למלך האמון על נימוסי המלכות וגיבונים דיפלומטיים כאלה ואחרים, לנצור בלבו את ההתרגשות ולא להיסחף אחר רגש כזה או אחר. מקסימום, ניתן היה לצפות שהוא יתנסח באופן חמים ומקרב, אך לבכות? לצעוק עד כדי כך שישמעו בכל בית פרעה ואף במצרים? הסבר מיוחד לכך מצאנו בדברי הרה”ק ר’ פנחס בעל ההפלאה זי”ע, וזו לשונו (פנים יפות כאן): **”יש לפרש ענין הבכי, שהיה יודע שירידת מצרים הוא התחלת הגלות שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים”.** מסתבר כי אכן כן, ישנם מצבים בהם אין מקום לתגובה רגילה, מאופקת ושגרתית. לפעמים יש לצעוק, לילל ולבקוע רגיעים, ורק כך ניתן לפעול ולהביא לישועה.

בזאת גם מנחמנו המדרש (מדרש אגדה כאן): **”וכשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא מתוך בכייה, כך כשיגאל הקדוש ברוך הוא את ישראל הוא גואלם מתוך בכייה, שנאמר (ירמיהו ל, ח): ”בבכי יבאו וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילִם אוֹלֵיכֶם”.**

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

בעת שנפגשו יעקב ויוסף, מובא בחז”ל (הובא ברש”י מו, כט) כי באותה שעה קרא יעקב קריאת שמע. על כך הקשה רבנו הט”ז (סי”ו סו”ק א) מדוע לא קרא גם יוסף קריאת שמע באותה שעה, כשם שקרא יעקב אבינו.

תירוץ נפלא מתרץ החתם סופר, על פי דברי חז”ל (ברכות ט, ב) כי כל הסומך גאולה לתפילה - אינו ניזוק כל אותו יום, וביארו הראשונים (עיי’ תוס’ שם) דהיינו הסומך גאולה לתפילה בשעת הגף התחמה - קריאת שמע קודם הגף, ותיכף לאחר מכן תפילה.

אך הנה יש מקום לדון - האם שייכת הקפדה זו גם קודם מתן תורה, ואם כן היה על יעקב אבינו ובניו אחריו להקפיד לסמוך גאולה לתפילה בשעה זו דייקא. או שמא באותו הזמן שטרם מתן תורה לא היה תקף ענין זה.

בדרך זו ניתן להסביר, כי אכן הקפידו על כך בבית יעקב אבינו, אולם יוסף הצדיק סבור היה שאין בזמנם ענין זה. והראיה - שאף שנהג כן בהיותו בבית אביו, ואף ביום מכירתו על ידי אחיו, הרי שאין הדבר מוגן מפני הנזק והפורענות, ומכאן שאין ענין בכך אלא אך ורק לאחר מתן תורה. על כן לא ראה יוסף הכרח לקרוא קריאת שמע דווקא באותו רגע של פגישתו עם יעקב אביו, משום שלא ירע מאומה אם לא יקפיד על הזמן המסוים הזה.

לעומתו, יעקב אבינו הקפיד שלא להחמיץ את הרגע המדויק בו יש לסמוך גאולה לתפילה ולקרוא קריאת שמע, כיון שהוא מצידו סבר שיש להקפיד על כך.

סברתו של יעקב אבינו מובנת היטב, לנוכח דברי הגמרא (ברכות שם) אודות ר’ זירא שסמך גאולה לתפילה ולטענתו הוא דווקא כן ניזוק, בכך שנאלץ להביא הדסים לבית המלך. על כך נאמר לו כי אין זה כלל נזק, שהרי היה עליו אפילו לשלם עבור הזכות לראות פני מלך, ונמצא שלא ניזוק כלל.

אם כן, דווקא יעקב אבינו זוכה לראות פני בנו, יוסף הצדיק השליט במצרים והיה במעמד של מלך, ועוד שנמצא יוסף בצדקותו ובקדושתו לאחר שנתייב במצרים, הרי שהוכח ליעקב כי אכן אין ניזוק הסומך גאולה לתפילה, ואם כן יש ענין בכך.

הפרעה למתפלל אחר

פרטי דינים לרוב מצאנו בהלכה זו, ובמסגרת זו נזכיר מקצתם (והחפץ יעיין וימצא נחת בדברי הפוסקים ובנו”כ השו”ע שם).

ראשית, האיסור תקף אך ורק לגבי לעבור כנגד המתפלל, משום שתנועה זו מסיחה את כוונתו, אולם מותר מעיקר הדין לעמוד מולו בעודו מתפלל. כל זאת במידה והאדם ניצב שם מלכתחילה, אולם לבוא במיוחד ולעמוד מול המתפלל אסור, שהרי לשם כך יצטרך לעבור מולו במקצת.

לענין היתר שמביא המחבר על צדי המתפלל, הביאו הפוסקים את דברי זוהר”ק (חיי שרה שיג) כי אף דבר זה אסור כל שעושה זאת בתוך ד’ אמותיו של המתפלל. ואף לדעות שמתיר הדבר, חלק מהפוסקים נקטו כי היתר זה תקף רק במידה ואינו עובר הלאה, אל שדה-הראייה של המתפלל, גם אם באלכסון, שהרי אם יעשה כן יסיח הדבר את כוונתו.

היות וסיבת הדבר בהסחת דעת המתפלל, התירו מקצת פוסקים לעבור לפניו במידה המתפלל עצמו עטוף בטלית המכסה את פניו, שהרי אז לא יראה את העובר כנגדו.

”וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְעָרָיו וַיִּבְכּוּ עַל צַוְעָרָיו עוֹד” (מו, כט), ופירשׁ: “ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע”.

על כך הביא בשפתי חכמים את תמיהת העולם, מנין לנו שקרא יעקב קריאת שמע, שמא התפלל באותה העת? ומתיר - כי אילו היה יעקב אבינו מתפלל באותו רגע, לא היה יוסף הצדיק רשאי ליפול על צווארו ולהסיחו מכוונתו, שהרי אסור להפריע למתפלל בתפילתו. לא כן כשקרא קריאת שמע - בה עיקר חובת הכוונה הינה בפסוק הראשון, ואם כן בשאר הקריאה יכול היה יוסף ליפול על צווארו.

הלכה זו, לפיה אין לאדם מן הצד לנקוט בפעולה שיש בה משום הפרעה למתפלל והסתחו מכוונת התפילה, מקורה בדברי האמורא רבי יהושע בן לוי (ברכות כז, א): **”אסור לעבור כנגד המתפלל”.**

כך אכן נפסק בשלחן ערוך (א”ח קב, ד): **”אסור לעבור כנגד המתפללים”**, וזאת בתנאים הבאים שממשיך המחבר ומפרט: **”בתוך ד’ אמות, ודווקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד”.** אמנם, בהלכה זו נחלקו הפוסקים אם היא אכן משום **כוונת המתפלל** (דעת רוב נו”כ השו”ע) או שמא משום **חציצה בינו לשכינה** (חיי אדם ועוד).

הלכה ופשרה

נידון בפרשה בענייני תפילה

מילתא חדת"א

פני תפילה מלקט מדברות קדשו וחרתו של
האדמו"ר רבי דוד חי איבצירא שליט"א

השפעת מעשים טובים

הבאר מים חיים (פר' משפטים) כותב כי מכל דבר ואפילו ממידות מגונות כמו גאווה ושאר מידות אסורות שהם כוחות היצר הרע, ניתן להביאם אל הקדושה, לקחת מהן מוסר ודרך לעבודת ה', והכיצד, כי כאשר האדם רוצה לעשות מצוה או לעמוד להתפלל, הנה אם ידמה בנפשו שכל מצותיו ותפילותיו כמעט לריק הם חס ושלום ואינם פועלים כלום, אזי ממילא לא יקדק בהן לעשותן כראוי ולכוין מוחו ולבו אליהן כי לא נחשב אצלו אם יעשה או לא, למיעוט ערכן לפי דעתו. וכמה פעמים לא יעשה כלל איזה מצוה מן המצוות אחת או שתיים למיעוט חשיבותן בעיניו.

אבל אם יאמר האדם בלבו כי הלא השפעות כל העולמות וחיותם וברכתם תלוי בתפילתי ומצותי ותורת, וכמאמר חז"ל (סנהדרין לו.) 'שחייב אדם לומר בשבילי נברא העולם' וכו', וממילא כמה תענוג ונחת רוח מגיע לבוראנו ברוך הוא וברוך שמו מזה כשמתברכין כל העולמות וכמה קישוטין וייחודי השכינה תלוי במצוות אדם מישראל, אזי לא יהיה קל בעיניו מצוה אחת ממצוות התורה וכארי ישאג וכנשר ידאה לרוץ אולי יזכה לעשות אחת ממצוות האל.

'מרבח לסלוח'

אנו מברכים שלוש פעמים ביום 'חנן המרבה לסלוח', ויש לעין בדבר מהו הלשון 'מרבה', ואף אם הרבה בחטאים הלא גם הם נכללים בסליחה אחת, שהרי כשסולח נסלח הכל.

תירוץ נורא כתב על כך בזרע קודש (הנוכה ליל ה' ד"ה מאי חנוכה), וביאר ש'מרבה' פירושו ללא גבול וללא שיעור וערך, והיינו שבעמדנו לבקש מחילה איננו יודעים כלל מה הוא הערך של החטא ומה היא גודל הסליחה הנצרכת על חטאינו, וכל מה שאנו מבקשים הוא רק כפי קוצר השגתנו, וה' יתברך בטובו מרבה לסלוח אף על סליחה שאין אנו מבקשים כלל מקוצר השגתינו.

ממשיל על כך הזרע קודש משל, לבן כפר שזרק אבן בפלטרין של מלך ושבר את החלון המשובח והמפואר המשובץ באבנים טובות ממינים שונים לאין שיעור, והנה לבן הכפר הרי אין מושג בערך וחשיבות האבנים הטובות, ומשהתחרט על מעשיו הביא למלך חלון מזוכיכת פשוטה, וביקש מהמלך שימחול לו, והמלך בטובו קיבל ממנו ומחל לו, וצוה לעבדיו שישבצו את החלון הפשוט באבנים טובות ככתחילה, לאחר שראה בן הכפר את החלון המשופץ הבין שמה שהביא למלך, הוא כאין וכאפס למה שהזיק ושבר, ומשהבין זאת נפל לפני המלך להתחנן בפניו שוב שימחול לו.

זה ביאור לשון התפילה 'המרבה' לסלוח, שאף שבני ישראל אמנם שבים בכל לב, אך אין לנו כלל מושג מה הוא חטא ועד היכן פגמנו, אך אנו עושים את אשר בהשגתינו וה' 'מרבה' את המחילה גם לדברים שאין לנו השגה ואיננו יודעים כלל את ערכם שנתחרט עליהם, ואז בשעה שהקדוש ברוך הוא מקבלנו בתשובה אף שהיא במדרגה נמוכה, ומקרבנו אליו ומתקן לפי האמת יותר ממה שהאדם משיג ופוקח את עינינו בכל עת יותר ויותר, אנו מבינים יותר מה פגמנו ועד כמה בקשת המחילה שביקשנו עדיין היא רק תחילתה של חרטה שעדיין אינה תשובה הראויה הנצרכת על עונותינו.

מדי בוקר לאחר תפילת שמונה-עשרה של שחרית, אנו אומרים קטעי תפילה שונים המהווים מעין השלמה לתפילה, וזאת על פי המקובל ביידינו מפי הקדמונים.

ממש בחתימת התפילה, טרם אמירת פרשת הקטורת שקודם 'עלינו', נאמר נוסח אשר בעיקרו הינו פיוט לכל דבר: 'אין קאלקינו'. במילים נשגבות אנו מפרטים בזה אחר זה את ייחודיותו ואחדותו של אלוקי ישראל, אדוניו, מלכו ומושיעו, כשחלקו השני של הפיוט מוקדש להודיה וברכה להשי"ת.

בחתימת הפיוט נאמרת תחינה לישועה השלימה: 'אָתָּה תוֹשִׁיעֵנוּ, כשלך נוסף בנוסח ספרד הפסוק (תהלים קב, יד): 'אָתָּה תְּקוּם תִּרְחֵם צִיּוֹן כִּי יָתַתְּ לְחַנּוּנָהּ כִּי בָּא מוֹעֵד', וכך גם - במקצת קהילות מדי יום ובמרבית העדות רק בשבתות וימים טובים, מעין פתיחה לפרשת פיטום הקטורת: 'אָתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קִטְרֵת הַסַּמִּים'.

התפילה נזכרת לראשונה בטור (או"ח קלג) בשם 'סדר רב עמרם גאון', כתפילה המקדימה לתפילת הקטורת.

רבי יהודה בן יקר, מגדולי חכמי ספרד ורבו של הרמב"ן, מציין את טעם אמירת פיוט זה, וזאת על פי דברי חז"ל (יומא כו, א) כי הקטרת הקטורת גורמת לעשירות. לכך אנו מבהירים מעל לכל ספק כי הכל מאת ה', הכל שלו ואין מלבדו, זאת כדי להסיר מלבנו כל שמץ הרהור של 'פְּחִי וְעֶצֶם יָדִי' אם זכינו לעשירות ולבטא את אמונתנו כי העושר והממון הינם אך ורק ממנו יתברך.

דעה זו אינה מוסכמת על כל הראשונים, ואכן מצאנו בשבלי הלקט (ס"א) שכתב כי עיקר תקנת פיוט זה הינה בשבת ויו"ט - וזאת על מנת להשלים למאה ברכות בימים אלה שאין בהם מאה ברכות מעיקרם בשל תפילות שמו"ע בעלות שבע הברכות לעומת תשע עשרה ביום-יום].

השלמת מאה הברכות, מבאר השבלי הלקט, מתבטאת בכך שראשי התיבות של חלקו הראשון של הפיוט הינם 'אמן' - 'אין... מים... נודה', ואילו תחילת הקטעים הבאים מבטאת את חלקו האחר של הברכות: 'ברוך' ו'אתה'. אם כן יוצא שהמתפלל אומר שנים-עשר שבחים המוגדרים כברכה, והם באים במקום שנים-עשר הברכות החסרות בתפילת שמו"ע של שבת ויו"ט.

נראה כי לדעה זו נטו רוב הפוסקים (מלבד השבלי הלקט - רוקח, כלבו, רמ"א ועוד), שלא הזכירו אמירת פיוט זה כי אם בשבת ויו"ט. על פי זה גם קבע הרמ"א (או"ח תרכב, א בשם ספר המנהגים) כי אין לאומרו ביום הכיפורים - הן משום שהפיוט 'אהללה בקול רם' משלים ביום הכיפורים למאה ברכות, והן בשל תפילת נעילה המשלימה מנין זה.

קרבת אלוקים

לארם של גדולי הדורות

ידוע המעשה אודות הגה"ק ר' אליהו הכהן מאיזמיר בעל 'שבט מוסר' זצ"ל, אשר באחד הימים נעמד בחיל וחרדת קודש להתפלל, מתוך כובד ראש ודביקות עילאית כיאה לחסידים ואנשי מעשה בדרגתו. חפץ ר' אליהו לחגור מותניו באזור, משום 'הכון לקראת אלקיך', ואכן כרכו סביב מותניו ועמד להתפלל בלהט, בשלהבת אש יוקדת של אהבת ויראת ה'.

בתום תפילתו חש תחושה מוזרה סביב מותניו, חיכוך בלתי-מוסבר, ולחרדתו נכח לראות כי 'אזור' אינו אלא נחש ארסי אותו כרך לתומו בחושבו שמדובר באזור, וזה האחרון השתלשל בניחותא וסר ממנו, וחל לו לדרכו. על שם הנס הגדול שארע לו, כשלא הכישו הנחש במשך הזמן שהתפלל, קרא לספרו 'אזור אליהו'.

הסיפור ידוע, אך לא כך ההתבטאות המיוחדת שהתבטא הרה"ק ר' משה מקוברין זי"ע אודותיו. 'אינני מתפעל מכך שהנחש לא הכיש את ר' אליהו הצדיק' בהכיר בפשטות, 'אך מכך שהוא היה מסוגל להעפיל לכזו דרגה וברוב דביקותו לכוון נחש על מותניו מבלי שישים לב - מזה אני אחוז התפעלות של ממש!'

פרשה למעשה

הלכות תפילה לאור הפרשה

את המילים הפותחות את הפרשה: 'וַיִּגַּשׁ אֱלֹהֵי יְהוָה', מבאר המדרש (בראשית רבה מט, ח) כי זוהי 'הגשה לתפלה', והיינו שניגש יהודה להתפלל באותה שעה. בהמשך דבריו מתייחס המדרש ללשון: 'בוא קרב והתפלל', בה מקובל בבית הכנסת לפנות לשליח הציבור ולבקשו שיירד לפני התיבה.

אך בעוד שאופן הפניה לשליח הציבור פשוטה למדי, דווקא תגובתו היא שמעוררת ענין ומורכבת למדי. חו לשון חכמינו ז"ל (ברכות לד, א): 'תנו רבנן, העובר לפני התיבה - צריך לסרב. ואם אינו מסרב - דומה לתבשיל שאין בו מלח. ואם מסרב יותר מדאי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. כיצד הוא עושה - פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב [כלומר - מראה כביכול הינו מתחיל להתפשר ונוטה להסכים לכך], שלישית - פושט את רגליו ויורד'.

אכן, הלכה זו נוגעת רק לאדם שאינו שליח ציבור קבוע, וכך נפסק למעשה בשלחן ערוך (או"ח נג, טו): 'מי שאינו שליח ציבור קבוע, צריך לסרב מעט קודם שיירד לפני התיבה, ולא יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שניה, מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובפעם שלישית יעמוד'. לצד זאת מבהיר המחבר: 'ואם האומר לו שיירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל'.

ביאו לפניו - בדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור שזוהדר

טרם שאנו ניגשים לתפילת שמונה-עשרה עצמה, הלא היא גוף התפילה מעיקר הדין, תיקנו חכמינו (ברכות ט, ב) לומר את הפסוק (תהלים נא, ז): "ה' שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ".

בטעם הדבר כתב רבנו יונה (ברכות שם), כי דוד המלך ע"ה אמר פסוק זה בתפילותיו כי יתכפר לו חטא בת-שבע, כיון שלא יכול היה להביא קרבן שיכפר לו על כך - היות ולא נעשה הדבר בשוגג. כך גם אנו, כיון שאין בידינו להקריב קרבנות, ראוי לנו לומר פסוק זה שיעורר רחמי שמים ויביא לקבלת תפילתנו הגם שאיננה אלא תחת הקרבן.

בסידור הקדום 'מגיד צדק' הוסיף וביאר באופן שונה, על פי דברי הגמרא (יומא כח, א - ב) שקודם תחילת עבודת התמיד בבית המקדש היה הכהן מברר אם האיר המזרח 'עד שבחברון', וזאת כדי להזכיר זכות אבות הטמונים בחברון.

כך גם כאן - אנו מזכירים שם 'אדנות' טרם התפילה, כדי לעורר זכותו של אברהם אבינו שהיה הראשון שקרא לקב"ה 'אדוני' (ראה ברכות ז, ב). אגב, מקובל כי הגאון מוילנא קילס ושיבח עד מאד את הסידור 'מגיד צדק', לאחר שנכח לראות ביאור זה בסידור.

אם כי לכאורה מפסיק פסוק זה בין גאולה לתפילה, מבואר בגמרא (ברכות שם) כי לאור תקנת חכמים לאומרו - הרי שהוא נחשב כחלק מהגאולה או חלק מהתפילה.

סדרא דצלוחתא

קווים היסטוריים לסידורי התפילה הקדומים

במסגרת מדור זה, בשבועות האחרונים סקרנו מעט את נוסח האר"י והסידורים שיצאו לאור במהלך הדורות על בסיס נוסח זה וכוונותיו. לצד זאת מצאנו לנכון לציין את העובדה הידועה, כי במקהלות החסידיים לדורותיהם נהגו להתפלל בנוסח האר"י. עם זאת, דווקא בנוגע לנוסח בו התפלל מרן אור שבעת הימים הבעל שם טוב ז"ע בעצמו, נתון הדבר בדיון מרתק, לאור העובדה שקיימים שני סידורים שונים אותם הוציאו לאור שניים מבאי היכלו ורואי פניו הקדושות של הבעל שם טוב. השבוע נסקור במדור זה את אותם סידורים, נתייחס בקצרה לתוכנם ונעמוד על נקודות עיקריות שבהם.

סידור הבעל שם טוב

גיסו הגדול של הבעל שם טוב ותלמידו המובהק, הלא הוא הרה"ק ר' גרשון מקיטוב ז"ע, כתב בכתב יד קדשו סידור שלם אשר שימש לתפילת רבו הקדוש, והוא כול את נוסח התפילה לצד כוונות שונות וטמירות.

רק בשנת תרס"ה, כעבור קרוב למאה וחמישים שנה מעת פטירת הבעל שם טוב, התפרסם דבר קיומו של הסידור ונחשף לציבור. בגילוי נחשפו בו גילויים מרגשים למיניהם, כגון כתמי דם - ככל הנראה דמו של הבעש"ט, בדפי הכוונות לתקיעת שופר, וכך גם שמות תלמידיו הקרובים הבעש"ט, בני היכלא קדישא, אשר נכתבו בכתב יד קדשו לצד ברכת 'שומע תפילה' שבשמונה-עשרה.

על פי המסורת, עבר הסידור בירושה להרה"ק ר' צבי בן הבעש"ט ז"ע, וממנו לנכדו ר' ישראל, וברבות הימים הועבר הסידור לאדמו"רי בית טשערנאביל. כעבור כמה דורות התגלגל הסידור לידי של אחד מנכדי הבעש"ט, וזה האחרון מכרו לאדמו"ר הריי"ץ מליובאוויטש ז"ע.

סידור ר' אברהם שמשון מראשקוב

בין רואי פניו הקדושות של מרן הבעל שם טוב, נמנה הרה"ק ר' אברהם שמשון מראשקוב ז"ע, בנו של הרה"ק בעל ה'תולדות יעקב יוסף' ז"ע.

הסידור כולל את כוונות האר"י, לצד כוונות ייחודיות שהטמיע הבעל שם טוב עצמו, והוא נכתב בשני חלקים - כשכתיבת האחד הסתיימה עוד בחיי הבעש"ט, והנוסף בא לכדי סיום בדיוק שלשה עשר ימים לאחר הסתלקותו.

כ"ק מרן האדמו"ר מתולדות אהרן שליט"א, בהתייחסו לסידור, מסר בשם חכמי המקובלים בירושלים כי הסידור זהה בתוכן כוונותיו לסידור הרש"ש.

יש שאף הסתמכו על נוסח הסידור עד כדי כך שפקפקו במנהג החסידיים לומר קטעי תפילה שונים - כגון 'כגוונא' ומזמור ק"ז בתהלים ['הודו'] טרם תפילת מנחה בערב שבת, היות והמנהגים הללו אינם מוזכרים בסידור זה.

יד ושם

פסוקי שמות והטמון בהם

גרשון

"גַּם בְּנֵי אֲדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ יַחַד עֲשִׂיר וְאַבְיוֹן" (תהלים מט, ג).

במדרש מבוארת הלשון 'יחד עשיר וְאַבְיוֹן', כתוכחה גלויה ונוקבת לכל אדם באשר הוא - למען יעסוק בתורה ככל יכולתו, בד בבד עם שמירה לבל יסטה מדרך הישר.

וזו לשון המדרש (מדרש תהלים): "עשיר בתורה ואביון בתורה, כולם יורדין לגיהנום, עשיר בתורה, זה דואג ואחיתופל, ולפי שלא שמרו את התורה, נפלו מגדולתן וירדו לגיהנום, ואף על פי שראשי סנהדראות היו. ואביון בתורה, כל מי שיש סיפק בידו ולא למד".

הפלא ופלא

שאלות וחיידות בנבכי הפרשה ומערישיה

תשובה מגיליון קודם פר' מקץ

פרק מא פסוק מו.
לשון רש"י: "שבר לשון מכר ולשון קנין הוא".

שם הזכיה בגיליון פר' תולדות: **הרב שכטר ישראל אריה, אשדוד**

היכן בפרשתנו מבהיר רש"י כי לשון הכתוב אינה במשמעותה הפשוטה הנראית לעין?

- (א) פרק מה פסוק ב.
- (ב) פרק מה פסוק טו.
- (ג) פרק מז פסוק יט.

ומתנד - היכן ציין רש"י שאכן כן - המשמעות הפשוטה הנראית לעין היא הנכונה?

- (א) פרק מו פסוק טו.
- (ב) פרק מד פסוק כט.
- (ג) פרק מה פסוק טז.

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב

לכתובת מייל: m028039999@gmail.com

או בפקס 02-5385689 או ב'נדרים פלוס' - באר ישראל

על מנת להשתתף בהגרלה:

1. יש לציין כתובת מדיקת וטלפון.
2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'.
3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרעס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

